

ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΕΝΩΣΙΣ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου καὶ τέλος).

Ἡ ἀμοιβαία προσέγγιςις τῶν χριστιανῶν, κατὰ τὴν ὀρθὴν ἀντίληψιν τοῦ André de Lilientfeld, προτέρᾳ πάσης ἀποπείρας πρὸς ἕνασιν, εἶναι ἡ νέᾳ σκέψις, ἡ ὁποία δεσπάζει σήμερον. Νὰ μελετηθῶσι διὰ νὰ γνωρισθῶσι, νὰ γνωρισθῶσι διὰ νὰ ἀγαπηθῶσι, νὰ ἀγαπηθῶσι διὰ νὰ ἐνωθῶσιν· ἰδοὺ τὸ νέον σύμβολον ὧλων ἐκεῖνων, οἱ ὁποῖοι ἀφιέρωσαν τὸν καιρὸν των καὶ τὴν καρδίαν των εἰς τὸ μέγα ἔργον τῆς ἐνώσεως 27).

Τὴν ἀνάγκην ταύτην τῆς διὰ τῆς ἀμυβιαίας ἀγάπης προετοιμασίας τοῦ ἐδάφους ἀνεγνώρισαν ὅλοι ὅσοι κατενόησαν τὸ δύσκολον τῆς λύσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς διαίρεσεως. Ὁ κ. Ἀμ. Ἀλιβιζάτος, καθηγητὴς τῆς Θεολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, ὁρῶς ἐτόνισεν ὅτι τὸ σπουδαιότερον μέσον τῆς διευκολύνσεως τῆς ἐνώσεως εἶναι τὸ σπουδάζειν καὶ ἐννοεῖν ἀλλήλους καὶ μελετᾶν τὰς δυσκολίας ἐκαστοῦ (Βλ. 28).

Υπὸ τοιοῦτους βεβαίως ὅρους εὐνόητον εἶναι ὅτι τὸ ζήτημα τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνεννοήσεως δὲν ἀναγκάζει νὰ κολλῇ πρὸς τὸ παρὸν. Ἡ λύσις του ἀνήκει εἰς τὸ μέλλον. Ἡ ἐργασία τῆς ἐνωσεως, ὡς παρετηρήθη, πρέπει νὰ εἴναι ὑπομονητικὴ καὶ ταπεινὴ. Ὁ λαὸς τοῦ θεαυτοῦ δὲν ἔλθει νὰ ἐργασθῇ τῆς ἐνωσεως, πρέπει νὰ ἐργασθῇ ὑπομονητικῶς τὴν γῆν, εἰς τὴν ὁποίαν, εἰς καλυτέρας ἡμέρας, ὅλοι οἱ εὐχεστέτεροι ἡμῶν, θὰ ρίψουν τὸν σπόνρον 29).

Πολλοὶ ἐν τούτοις, μεταξύ τῶν ὑποκειμένων τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἡ ὁποία κατὰ τρόπον «προδίδοντα ἐπιδεικνύει καὶ δύσθυμον ἀποδοκιμασίαν»³⁰ ἀπέφυγε πάντοτε καὶ ἡρνήθη νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν παγχριστιανικὴν κίνησιν, διατηροῦν ἐπιφυλάξεις τινὰς ὅσον ἀφορᾷ τὸ νόμιμον μίαν

²⁷⁾ Pour l'union, ch. I, *Irenikon*, II, No. 10, collect. 1927, p. 20, Rev. Apologétique. Paris, t. XLV, 1927. Sept. No. 504 p. 312. Πρὸ τοῦ νὰ ὀμνῶμεν περὶ κατορθωτῆς ἐνώσεως, πρέπει νὰ κλημνίσωμεν τὸν παχὺν τοῖχον τῶν ἀγνοιῶν, τῶν προλήψεων καὶ τῶν ἀντιπαθειῶν· εἶναι μία ἐργασία μακρᾶς πνοῆς, ψυχολογίας τῆς καρδιάς καὶ πεφωτισμένης ἀπολογητικῆς.

²⁸⁾ Ἐν Λογδίῳ ἐπ' εὐκαίρῃ τῆς 1600ῆς ἐπετείῳ τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ οἰκονμ. Συνόδου, **Ἐρμηνυόμεως Νικολάου**: Αἱ τελευταῖαι ἡμέραι τοῦ αἰσιδύμου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Φωτίου, Λογδινόν-Στοχόλμη, Ἀλεξ. 1930, σ. 71.

29) « *Stamboul* », Constantinople, Jeudi 6 Février 1930, L'union des églises (confér.).

³⁰⁾ Η νέα πολιτική του Βατικανού. *Ἐκκλησία*. Ἀθήναι, 23 Μαρτίου 1929, ἀρ. 12.

π. Αδ. Αδ.
~~Σ. Ο. Ο. Ο. Ο.~~
 α. Ο. Ο. Ο. Ο.
 Κ. π. 10 Ο. Ο.
 1937

κοινωνικῆς συνεργασίας τῶν ἐκκλησιῶν καθ' ὃν χρόνον χωρίζουν αὐτάς τὸ δόγμα καὶ ἡ διδασκαλία. Κατὰ τὴν ἄποψίν των ἡ ἐπὶ τῶν δευτέρων συμφωνία εἶναι ἀπαραίτητος προϋπόθεσις πάσης ἄλλης τοιαύτης. Ὅλη ἡ σκέψις των δύνανται νὰ συνοψισθῇ εἰς τὴν φράσιν τοῦ David Lathoud: « ἡ ἀληθὴς ἐκκλησία δὲν ἐμφανίζεται εἰς τὸν κόσμον ὡς ἀδιαφοροῦσα διὰ τὰς ἀμφιβολίας καὶ τὰς ἐλευθέρas γνώμας· ἡ δογματικὴ ἐγγύησις εἶναι ἐν τῶν σημάτων της » ³¹⁾. Εἰδικώτερον ἡ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου γνώμη τῆς ἐπισήμου Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐκτίθεται εἰς τὴν ἐγκύκλιον Πίου τοῦ ΙΑ' « περὶ καλλιεργείας ἀληθοῦς χριστιανικῆς ἐνότητος », εἰς τὴν ὁποίαν ρητῶς λέγεται ὅτι « εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐννοηθῇ κοινωνία μεταξὺ τῶν πιστῶν, ἐὰν οὗτοι εἶναι ἐλεύθεροι νὰ ἀκολουθῇ ἕκαστος ἴδιον τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι περὶ πολλῶν ἀντικειμένων τῆς πίστεως αὐτῶν » καὶ ἤτις εἶχεν ὡς μὲνδικὸν σκοπὸν νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἀδιαφορίαν τῆς Ρώμης πρὸς τὴν « παγχριστιανικὴν πλάνην » τῆς Στοκχόλμης καὶ τῆς Λωζάννης, ἡ ὁποία δὲν ἀφῆκεν ἀσυγκινήτους ὁρισμένους καθολικοὺς κύκλους ³²⁾.

Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο εἶναι προφανὲς ὅτι δὲν ἴσταται. Ἡ Ὁρθόδοξος δὲ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἔχει διατηρῆσαι ἀλάττητον τὴν παράδοσιν τῶν πρώτων χρόνων καὶ ἐπομένως ἔχει πάντα λόγον νὰ ἐκδιαιρέτῃται περισσότερον ἰσως πάσης ἄλλης ἐκκλησίας διὰ τὴν περαιοποιήσιν τοῦ δόγματος, ἐνῷ ἀπέδειξε ἐν εἰς μὲν τὰς συζητήσεις πρὸς ἐνάσιν εἴτε μετὰ τῆς Ἐκκλησίας εἴτε μετὰ τῆς Παλαιοκαθολικῆς ἐκκλησίας πῶς οὐδαιότητα ἀποδίδει εἰς αὐτό, εἰς δὲ τὰς προσπάθειας ὁμοδοσιακῆς μετὰ τῶν Διαμαρτυρομένων συνεννοήσεως ὅτι τὸν χριστιανισμόν ἐννοεῖ ὡς προῖν ἱστορικόν, ὡς θρησκείαν καὶ οὐχὶ ἀπλῶς ὡς φιλοσοφικὸν σύστημα, ἐπιτρέπον ἐλευθερίαν ἀπόψεων ³³⁾, ὁρθῶς κατανόησασα τὸ πρακτικὸν ζήτημα τῆς συνεργασίας τῶν ἐκκλησιῶν οὐδέποτε ἀπῆρτησε τὴν πρὸ αὐτοῦ συζήτησιν τοῦ θεωρητικοῦ τοιούτου. Τὴν ἄποψιν ταύτην τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία εἶναι καὶ ἄποψις ὅλων τῶν λοιπῶν πλὴν τῆς Ρωμικῆς ἐκκλησιῶν, περὶ τῆς διακρίσεως τῶν δύο συνεννοήσεων καὶ τοῦ καθορισμοῦ τοῦ περιεχομένου τῆς πρώτης, ὁρθῶς ἀνέπτυξεν ὁ σεβ. μητροπολίτης Θυατείρων κ. Γερμανὸς εἰς ὅσα ἔλεγεν ἐν τῇ κριτικῇ τῆς προαναφερθείσης παπικῆς ἐγκυκλίου: « Ἡ ἀγάπη δὲν δύναται νὰ ζημιώσῃ τὴν πίστιν. Ἡ ἀγάπη δέον νὰ στηρίζηται ἐπὶ πλήρους καὶ εἰλικρινοῦς πίστεως. Χωρὶς νὰ ὀρνηθῶμεν ὅτι ἡ

³¹⁾ *Emmaüs*, Union des églises, 10 juillet-Août 1926, No. 19, p. 97.

³²⁾ *Πάνταινος*, Ἀλεξάνδρεια, 26 Ἰανουαρίου 1928, ἀρ. 4.

³³⁾ J. Overbeck, Ἀφελὴς ἄποψις τῶν αξιώσεων τῆς ὁρθ. καθ. ἐκκλησίας, ΚΠολις 1883, σ. 19. — Χαλκηδόνος Ἀγαθαγγέλου, Περὶ θερησκευτικῆς συνεργασίας, ΚΠολις 1923, σ. 43.

κοινή πίστις ἀποτελεῖ ἰσχυρότατον πνευματικὸν δεσμὸν νομίζομεν ὅτι ὁ Πάπας ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ αὐτοῦ ὑποβιβάζει τὴν σπουδαιότητα τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης, τὴν ὁτοίαν, ὡς γνωστὸν, ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐξαίρει ὑπεράνω τῶν δύο ἄλλων, τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλπίδος, ἀποκαλῶν αὐτὴν μείζονα ἐκείνων... Ἡ χριστιανικὴ ὁμοσπονδία ἢ Κ. Τ. Ἐκκλησιῶν δὲν σκοπεῖ νὰ ἐνώσῃ εἰς μίαν ἐκκλησίαν τὰς κεχωρισμένας ἀπ' ἀλλήλων ἐκκλησίας, ἐκάστης αὐτῶν δικτηρούσης τὰς ἰδιαιτέρας αὐτῆς γνώμας ἐν ζητήμασι πίστεως, ἀλλὰ νὰ ἐνώσῃ ὅλας τὰς ἐκκλησίας, τὰς ἀποδεχομένας τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς Σωτῆρα, εἰς κοινὴν συνεργασίαν πρὸς ἐπικράτησιν τῶν ἠθικῶν τοῦ Χριστοῦ ἀρχῶν ἐν τῷ ἀτομικῷ, τῷ κοινωνικῷ, τῷ οἰκογενειακῷ βίῳ τῶν χριστιανῶν. Εἰς ἡμᾶς παραμένει ἀκατανόητον διατὶ μέλη μιᾶς ἐκκλησίας δὲν δύνανται νὰ συνεργασθῶσι μετὰ μελῶν ἄλλης ὑπὲρ τῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς τῆς νεολαίας, κατὰ τῆς ἀθεΐας, τοῦ ἐγκλήματος, τοῦ ἀλκολισμοῦ καὶ τῶν ὁμοίων. Ἡ ἐπαφὴ αὕτη οὐ μόνον μοντερνισμὸν καὶ ἀδιαφορίαν δὲν γεννᾷ εἰς τοὺς μετέχοντας, ἀλλὰ καὶ τὸν θρησκευτικὸν ζῆλον πικροῦναι καὶ ἐνισχύει καὶ τὴν καρδίαν πληρῶς ἐκτιμήσεως καὶ ἀγάπης πρὸς τοὺς καὶ ἄλλως φρονοῦντας...).

Ἡ ἀποψὶς τῆς Ρώμης, ἡ ὁποία δὲν εἶναι ἐν ἑαυτῇ αὐτὴ ἡ μέχρι πρότινος ἐπικρατοῦσα τοιαύτη παρὰ τῶν ἐκκλησιῶν λαμβανόμενα ὑπ' ὄψιν τῶν ἀδυνατιῶν τῆς νέου προετοιμασίας ἐπιτελέσει τῆς δογματικῆς τῶν ἐπιστῆς, ἰσοδυναμεῖ πρὸς διαρκὴ καταδίκην τῆς ἰδέας τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνεννόσεως, καὶ τοῦτο ὁρθῶς ἐτονίσθη ὑπὸ τοῦ κ. Δ. Μπαλάνου: «Ἐὰν ἀναγκαῖος ὅρος καὶ προϋπόθεσις τῆς συνεργασίας τῶν ἐκκλησιῶν θεωρηθῇ ἡ δογματικὴ ἐνωσις, πρέπει ἀπὸ τοῦδε νὰ ἀπελπισθῶμεν. Φρονῶ ἀδιστάκτως ὅτι δὲν εἶναι ἀναγκαῖα διὰ τὴν συνεργασίαν τῶν ἐκκλησιῶν ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ἐπιπέδου ἡ δογματικὴ τῶν συνεννόησις. Θὰ ἐσήμενεν ὅτι αἱ δογματικαὶ διαφοραὶ προεκάλεσαν τὸν χωρισμὸν καὶ ὅτι ἵνα ἀρθῇ οὗτος δέον προηγουμένως νὰ ἐξομαλυνθῶσιν ἐκεῖναι. Ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος εἶναι ἀνιστόρητος· δὲν ἐχώρησε τὰς ἐκκλησίας διαφορὰ δόγματος, ἀλλὰ πνεύματος καὶ τάσεων. Ἀρκεῖ — διὰ τὴν συνεργασίαν τῶν ἐκκλησιῶν — ἡ ὁμοφωνία ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ λυτρωτής, ὁ κηρύξας τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ κοινὴ ἀντίληψις ὅτι εἴμεθα χριστιανοί, ἔχοντες κοινὰ ἰδεώδη καὶ κοινὰ καθήκοντα » 35).

Ἐὰν ὅμως ἡ συνεργασία τῶν ἐκκλησιῶν εἶναι μία προετοιμασία, εἰς σταθμὸς πρὸς καλλιέργειαν τῆς πλήρους ἐνότητος, δὲν πρέπει νὰ λησμο-

34) Ἡ τελευταία ἐγκύκλιος τοῦ Πάπα περὶ καλλιέργειας ἀληθοῦς θρησκευτικῆς ἐνότητος, *Ὁρθοδοξία*, ΚΠολις, Β, 1927, σ. 26, 71.

35) Δ. Σ. Μπαλάνου, Ἡ ἀνάγκη τῆς συνεργασίας τῶν ἐκκλησιῶν, σ. 4, 5.

νηθῇ ὅτι ἀποτελεῖ ἀνάγκην διὰ τὴν κοινωνικὴν ἀποστολὴν τῆς ἐκκλησίας. Ὁ κ. Lloyd George, πρωθυπουργὸς τῆς Ἀγγλίας τῷ 1920, ἐτόνισε τοῦτο καλῶς ὁμιλῶν πρὸς τὸν λαὸν τῆς Οὐαλλίας: «Τὸ πνεῦμα τῆς ἀναρχίας» εἶπε μεταξὺ ἄλλων, κατακτᾷ ὅλον τὸν κόσμον. Μόνον δὲ αἱ ἐκκλησίαι δύνανται νὰ σώσωσι τοὺς λαοὺς ἀπὸ σοβαρὰν συμφορὰν, ἐν ᾗ περιπτώσει ἐπεξετείνετο ἡ ἀναρχία τῶν θελήσεων καὶ τῶν σκοπῶν... 36). Πράγματι, ἐφ' ὅσον αὗται ἔχουν ἐπὶ γῆς προορισμὸν τῶν τῆν ἐν τῇ κοινωνίᾳ διάδοσιν τῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου, ἐφ' ὅσον ἡ διαίρεσις τῶν ἐμέρισε τὴν δύναμιν τῶν καὶ ἐπέτρεψε τὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐμφάνισιν ποικιλονύμων ἀντι-χριστιανικῶν συστημάτων καὶ ἰδεῶν, εἶναι πασιφανὲς τὸ καθήκον αὐτῶν ὅπως διὰ τῆς ἐνώσεως τῶν πνευματικῶν καὶ ἡθικῶν τῶν δυνάμεων ἀντιμετωπίσωσι τελεσφόρως τοὺς κοινωνικοὺς ἐχθροὺς τῆς σημερινῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν «ἡ ἐχθρότης κατὰ τῆς πίστεως τῶν χριστιανικῶν ἡθῶν ὅλον ἐν αὐξάνει» 37) καὶ τὰ πνεύματα ἔχουν τεθῇ ὑπὸ δύο σημαίας, ἐξ ὧν ἡ μὲν μία φέρει τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ἡ δὲ ἄλλη ἐνώνει πέριξ τῆς ὅλης ἐκείνου, οἱ ὅποιοι βλέπουν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὡς «σκάνδαλον» 38) «μωρίαν» 38). Ὁ καθολικὸς J. Calvet ἔκρινε μίαν προοπτεῖαν, ἡ ὁποία δὲν ἀπέχει τῆς πραγματικότητος. «Πολὺ γὰρ εἶπεν ὁ ἄνθρωπος θὰ διααιρεθῶσιν εἰς δύο στρατόπεδα: τοὺς ἐχθρούς τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοὺς ἐπ' αὐτοῦ. Ἀπὸ τούτων τῶν διαίρεσις θὰ σταθῇ θάλαττα, διότι μόνον τὸ ὄνομα τὰ πνεύματα εἰς ομάδας μόνον αὐτὰς αἱ ἡμέραι ναι εἰς ὁμοσπονδίας, θὰ ἐπιβῇ κατὰ τὴν τάλιν ταύτην» 39). Ἡ ἀλήθεια αὕτη συνδυαζομένη μετὰ τὴν ἀλήθειαν ὅτι «μόνον ἡ χριστιανικὴ ἡθικὴ μετὰ τῆς πρὸς πάντας καὶ πάντα ἀπορροφουμένης καὶ πάντας ἐν αὐτῇ ἐνούση-θείας ἀγάπης θὰ ἡδύνατο νὰ συμπλήρῃ μίαν σταθερὰν καὶ ἀδιάσειστον σοσιαλιστικὴν πολιτείαν» 40) καθιστᾷ ἐπιτακτικὴν τὴν ἀνάγκην ὅπως αἱ ἐκκλησίαι ἐνώσωσι τὰς ἡθικὰς αὐτῶν δυνάμεις καὶ συνεργασθῶσι στενῶς εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν δυνάμεων τοῦ κακοῦ, αἱ ὁποῖαι ἀμφισβητοῦν ἀπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ τὸ πεδίον τοῦ κόσμου.

Ἄλλ' ὁ ἀγὼν οὗτος ἐὰν εἶναι μία ἀνάγκη, ἐὰν ἀποτελῇ καθήκον τῶν ἐκκλησιῶν πρὸς τὴν εἰς χεῖράς τῶν ἐμπειστυμένῃν κοινωνίαν, πρέπει νὰ

36) Ἐκκλ. Ἀλ. ΚΠπολις 1923, ἀφ. 23, σ. 216.

37) Πίου Ι' ἐπ. «Egregie vos» 22-2-1907, Actes de S. S. Pie X, Paris, t. III, p. 44.

38) Ign. Döllinger, L'église et les églises, tr. A. Bayle, Paris, 1862, ch. v, p. 364.

39) Rome and reunion, μφρ. ἐκ τοῦ Γαλλ., London 1928' κεφ. Θ'.

40) Τραπεζοῦντος Χρυσάνθου, Ἡ κοινων. κρίσις καὶ ἡ ἐκκλησία, Ὁρθόδοξια, Ἰαν. 1932.